

Міністерство культури України
Державний заклад «Національна бібліотека України для дітей»

Проведення соціологічного дослідження
у бібліотеці

Консультація

2012

ББК 78.3

П 78

УДК 02

Проведення соціологічного дослідження у бібліотеці : консультація / держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей» ; авт.-уклад. О.Б. Петренко, Н.М. Загоруйко. — К., 2012. — 20 с.
Подано методику проведення соціологічного дослідження у бібліотеці.

Автори-укладачі О. Б. Петренко, Н. М. Загоруйко.
Літературний редактор О.А. Решетняк.
Відповідальна за випуск А.С. Кобзаренко.

Підписано до друку 03. 07. 2012 р.
Зам. № 10
Тираж 75 прим.

© Державний заклад «Національна бібліотека України для дітей»

Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI визначає основні засади розвитку бібліотек в Україні і передбачає впровадження механізмів фінансування закладів культури, орієнтованих на результат. Органи влади виступають замовниками культурних послуг для населення (ст. 24 ч. 1), і подальше функціонування бібліотечного закладу згідно нових вимог залежатиме від професійної компетенції бібліотекаря. Адже бібліотекарі будуть самостійно оцінювати свої послуги і визначати докази своєї ефективної діяльності. Тому стратегічний розвиток кожної бібліотеки повинен базуватися на глибоко науковому підході. А розробка і реалізація нових форм інформаційно-бібліотечного обслуговування населення неможливі без проведення наукових, соціологічних та моніторингових досліджень. І бібліотекарю, який сьогодні за суттю уже і вихователь, і психолог, щоб бути конкурентноспроможним у своїй громаді, потрібно оволодівати основами ще однієї суміжної професії — соціолога та інтегрувати її в свою професійну діяльність. На жаль, освоювати навички соціолога бібліотекарям доводиться самотужки. Тому Національна парламентська бібліотека України на своєму веб-сайті відкрила «Школу соціолога», а Національна бібліотека України для дітей у 2011 р. спільно з Інститутом післядипломної освіти НАКККіМ провела проблемно-цільове навчання «Розвиток бібліотечної соціології в системі загальної соціологічної науки».

Для прискорення процесу засвоєння бібліотекарями основ бібліотечної соціології ми пропонуємо на прикладі соціологічних досліджень бібліотеки розкрити основні аспекти проведення конкретних соціологічних досліджень (КСД). Але перш, ніж приступити до практичних дій проведення КСД, необхідно зрозуміти мінімум теоретичних наукових термінів:

Анкета – соціологічний інструментарій, що являє собою певним образом структуровану систему питань, логічно пов'язаних між собою, а також із задачами та цілями дослідження.

Анкетування – метод збору соціологічної інформації, характеризується письмовою формою відповідей респондентів на поставлені і жорстко фіксовані в опитувальному листі питання при безпосередньому, прямому або опосередкованому, заочному способі взаємодії соціолога і респондента.

Валідність – показник якості метода, його здатність давати результати, адекватно відображаючи явища, що вивчаються, тобто ті результати, для отримання яких він призначений.

Вибірка випадкова – це вибірка сукупність з використанням ймовірних (випадкових, статистичних) методів відбору з генеральної сукупності.

Вибіркова сукупність – це певна кількість елементів генеральної сукупності, відібраних за певними правилами.

Відкрите запитання – запитання, в якому автор не пропонує респондентові набір підготовлених відповідей, а залишає місце для відповіді у довільній формі.

Генеральна сукупність – уся множина соціальних об'єктів, які є предметом вивчення в межах, окреслених програмою конкретно-соціологічного дослідження.

Гіпотеза – це наукове припущення, що висувають для можливого пояснення певних соціальних фактів, явищ і процесів, котрі треба підтвердити або спростувати.

Емпіричне соціологічне дослідження – розвідка, що ґрунтується на фактах і здійснюється в будь-якій сфері соціологічного дослідження.

Закрите запитання – запитання, на яке в анкеті наведено певний набір варіантів відповідей, а респонденту залишається тільки позначити той варіант, що відповідає його думці.

Запитання-фільтр – це запитання, що відсіює тих респондентів, яких не стосується наступне запитання.

Звіт – підсумковий документ дослідження, призначений для замовника емпіричного дослідження, який зацікавлений мати докладну інформацію і практичні рекомендації, що дають змогу відповідно коригувати свої дії; включає усю змістовну інформацію, одержану в результаті дослідження.

Інтерв'ю – найгнучкіший спосіб збору соціологічної інформації, що передбачає проведення бесіди (за зазначеним планом) з респондентом, заснований на безпосередньому, особистому контакті соціолога та респондента.

Інтерв'юер – член робочої групи польового дослідження, що безпосередньо спілкується з респондентами у процесі збору соціальної інформації.

Квотна вибірка – різновид цілеспрямованого відбору одиниць аналізу із дотриманням квоти (напр. статі, віку, освіти тощо) та її параметрів (напри. чоловіки – жінки, молоді, середні, старші вікові групи тощо).

Метод у соціології – це різноманітні методи вивчення, що використовуються для нагромадження емпіричного (фактичного) матеріалу:

- **опитування** – це метод соціологічного дослідження, що передбачає анкетування населення як об'єкта дослідження;

- **спостереження** – метод цілеспрямованого, планомірного, певним способом фіксованого сприйняття об'єкта, який досліджується;

- **контент-аналіз** – спеціальний, досить точний метод якісного аналізу змісту документів з метою виявлення або виміру соціальних фактів та тенденцій, відображених цими документами.

Моніторингове дослідження – систематичне відслідковування, вивчення стану соціальних явищ і процесів, співставлення результатів постійних спостережень для одержання обґрунтованих уявлень про їх дійсне становище, тенденції розвитку.

Напівзакрите запитання – це запитання, в якому респондент може не тільки вибирати відповіді з представлених варіантів, але й запропонувати свою, якщо його не влаштовують відповіді з підготовленого набору.

Об'єкт конкретно-соціологічного дослідження – це сукупність людей з певними властивостями та якостями, що цікавлять замовника та дослідника.

Обробка даних – комплекс процедур, спрямованих на переоформлення та узагальнення даних соціологічного дослідження (процедура перевірки і кодування заповненого інструментарію).

Опитування експертне – особливий різновид соціологічного опитування, що полягає в тому, що питання усно чи письмово ставляться перед експертами як спеціалістами, які володіють глибокими соціальними знаннями в галузі предмета дослідження.

Помилка репрезентативності – відхилення вибіркової сукупності за певними характеристиками від генеральної сукупності.

Предмет конкретно-соціологічного дослідження – найсуттєвіші властивості і стосунки об'єкта який вивчається, пізнання яких є важливим для виконання завдань, закладених у програму.

Прогнозування – у широкому розумінні – розробка прогнозів; у вузькому – спеціальне наукове дослідження, предметом якого виступають перспективи розвитку явища.

Програма соціологічного дослідження – обов'язковий початковий документ, розробка якого дає змогу чітко визначити стратегію і тактику соціального аналізу,

виявляти проблеми, забезпечити всеохопність проблемної ситуації і достовірність отриманої інформації.

Репрезентативність вибірки – якість вибірки, що полягає у її здатності адекватно представляти стан справ у генеральній сукупності.

Респондент – особа, яка є джерелом, комунікатором соціальної інформації під час опитування; 2) учасник конкретно-соціологічного дослідження, який являється джерелом усної або письмової інформації.

Характеристика основних положень програми конкретного соціологічного дослідження (КСД)

Надійність і цінність отриманої інформації в ході соціологічного дослідження безпосередньо залежить від оволодіння правилами, технологією його підготовки і проведення, що передбачають послідовність дій соціолога.

Початок дослідницької роботи з проведення соціологічного дослідження пов'язаний, у першу чергу, зі створення програми. Тобто, програма — це, насамперед, робочий документ, який спонукає до зосередження на логіці дослідження. Саме тому вона може бути по-різному побудована, бути стислою або більш об'ємною, може бути трохи змінена або доповнена в ході дослідження.

Складаючи програму, логічно виходити, насамперед, з тематики й завдань дослідження. Її структура, зміст і обсяг залежать також від того, чи це дослідження локальне, регіональне, всеукраїнське, або проводитиме його самостійно чи співпрацює з іншими організаціями. Досвід проведених бібліотечних досліджень показує, що грамотно складена програма згодом стає першою частиною звіту про дослідження, який будується з логіки програми.

Отже, як бачимо зі схеми, програма КСД складається з двох частин: методологічний розділ і процедурно-організаційний (або методичний) розділ.

Методологічний розділ

Розробка програми починається з окреслення проблеми дослідження, визначення предмета і мети дослідження. Зазвичай текст програми починається з опису проблемної ситуації. Соціальна проблема — це ситуація, яка потребує негайного аналізу з метою вироблення рішення. Соціальні проблеми розрізняються за своїм масштабом. Перші не виходять за межі певного колективу (групові, локальні проблеми), другі зачіпають інтереси цілих регіонів, великих соціальних груп, треті — інтереси і потреби суспільства загалом. Для постановки проблеми треба визначити, що дослідник знає, чого не знає, і що саме його турбує, тобто скласти певне уявлення про реальну проблемну ситуацію в бібліотеці.

У даній частині описується і наукове обґрунтування теми. Саме з аналізу проблемної ситуації логічно випливає мета дослідження. Тому наступним кроком в розробці програми є чітке визначення мети дослідження. Зазвичай це передбачає вирішення або наукового, або практичного завдання, або того й іншого одночасно.

Досвід соціологічних досліджень бібліотек показує, що бібліотеки, в основному, проводять прикладні дослідження, націлені на практичне вирішення чітко окреслених метою проблем: попит і відмови вивчають, щоб поліпшити комплектування та ін. При формуванні мети таких досліджень логічно вживати такі слова: «виявити», «сприяти», «удосконалити», «оптимізувати». Для досягнення мети потрібно розробити і визначити конкретні завдання, тобто розписати логічний ланцюжок завдань: настанов, вказівок, виконання яких забезпечить досягнення мети дослідження. Основні завдання дослідження віддзеркалюють пошук відповіді на центральне питання: які шляхи й засоби вивчення досліджуваної проблеми.

Загальна спрямованість дослідження може бути задана і при формуванні гіпотез, тобто припущень про те, які результати можуть бути отримані в ході досліджень. У бібліотечних локальних конкретних соціологічних дослідженнях гіпотези висувуються вкрай рідко.

Важливою частиною програми дослідження є опис його об'єкта і предмета. Чітке визначення об'єкта сприяє правильному розумінню предмета дослідження. Об'єкт існує в соціальній реальності незалежно від дослідника. У якості об'єкта бібліотечних досліджень найчастіше виступають користувачі бібліотек: учні 5–6 кл., вчителі, батьки, самі бібліотекарі, а також бібліотеки для дітей, представники місцевої влади, жителі певного населеного пункту та ін.

У тексті програми треба чітко вказувати, кого саме ви будете вивчати: чи користувачів вашої бібліотеки, ЦБС чи виходите за межі бібліотеки і вивчаєте уже населення вашого регіону. Якщо дослідження ви проведете тільки в межах бібліотеки або тільки у певному відділі бібліотеки, то й висновки будуть репрезентативні тільки для цієї бібліотеки, або певного відділу. І ні в якому разі не робити висновків для користувачів інших бібліотек чи інших груп населення.

Чітке визначення об'єкта сприяє правильному розумінню предмета дослідження. Останній містить у собі ті якості й властивості об'єкта, які в найбільш повному вигляді характеризують досліджувану проблему. Один і той же об'єкт може мати багато особливостей, якостей, сторін, які відображають певну його характеристику. Отже, предмет, як і об'єкт, повинен бути

теж чітко охарактеризований. Так, якщо об'єктом дослідження є користувачі бібліотеки, то предметом їх вивчення можуть бути інформаційні потреби, їх дозвілліє практики, їхне бачення перспективи розвитку бібліотеки та ін.

Впродовж усього дослідження дослідник використовує поняття, які є ключовими у теоретичному опрацюванні соціальних явищ і процесів, тому у програмі слід розкрити поняття згідно з концепцією конкретного соціологічного дослідження. Найраціональніше користуватися загальноприйнятими визначеннями понять, наведеними у довідниках, енциклопедіях, тлумачних словниках, підручниках та іншій спеціальній літературі. Деякі із них подані на початку статті.

Процедурно-організаційний розділ

Що стосується процедурного розділу, то він передбачає створення стратегічно-організаційного плану, в якому необхідно викласти план практичної діяльності з урахуванням конкретних форм дослідження терміну їх виконання.

У цьому розділі важливою процедурою є визначення вибіркової сукупності. Всю генеральну сукупність об'єкта вивчити не можливо та й не потрібно. Робиться вибіркова сукупність об'єктів, яка підлягає обстеженню і підставі цього висновку поширюється на всю генеральну сукупність.

Вибіркова сукупність має бути репрезентативною і визначається за формулою:

$$n \text{ (вибіркова сукупність)} = \frac{N \text{ (генеральна сукупність)}}{0,0025 N + 1}$$

Якість вибірки залежить не тільки від обсягу вибірки, а й від типу вибірки. У бібліотечних дослідженнях найбільш поширена квотна вибірка. Визначення якості вибірки означає оцінку її на предмет репрезентативності відносно якості дослідження. Вибір методу проведення КСД визначається його завданнями, об'єктом, предметом. Отже, конкретне соціологічне дослідження — це система логічно послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур, пов'язаних однією метою — отримати достовірну інформацію про соціальні процеси та явища, що вивчаються, для її подальшого використання на практиці. Залежно від глибини аналізу соціальної проблеми та масштабу охоплення подій виділяють три види конкретних соціологічних досліджень: розвідувальне (просте, зондажне, пілотажне, пошукове), описове (інформаційне) і аналітичне (експериментально-аналітичне, складне).

Розвідувальне — є одним із найбільш розповсюджених. Воно не потребує складної програми, у ньому використовується стислий за обсягом інструментарій, можливе опитування невеликих груп. Головна його перевага — отримання певної соціологічної інформації. У цьому випадку не досліджуються будь-які глибинні процеси, причини їх виникнення, а збирається інформація, яка лежить «на поверхні».

Описове дослідження має на меті отримання даних, що дають більш-менш цілісне уявлення про явища, які вивчаються, та їх структурні елементи.

Аналітичне дослідження є найбільш складним. У його основі покладено глибоко продуману програму і ретельно перевірений інструментарій (анкета, бланк, інтерв'ю тощо). У такому дослідженні соціальні явища, що вивчаються, не тільки описуються, а й аналізуються із з'ясуванням глибинних причин, що лежать у його основі.

Потреба у попередньому визначенні виду соціологічного дослідження продиктована полегшенням подальшої роботи бібліотекаря, адже дозволить запозичити уже накопичений досвід в організації і проведенні того чи іншого виду дослідження.

У сучасних бібліотекознавчих соціологічних дослідженнях можуть бути використані такі основні методи збору інформації: вивчення і аналіз документів, опитування, соціологічне спостереження, соціологічне тестування, соціометрія, експеримент, експертне опитування. Кожний з цих методів має свої чітко визначені пізнавальні можливості, підходи, переваги та недоліки.

Якщо збирати інформацію за допомогою різних методів, то в програмі потрібно описати кожний конкретний, який вибрано. На сьогодні досвід проведення соціологічних досліджень у бібліотеках показує, що частіше всього при зборі інформації застосовуються такі методи, як опитування, вивчення і аналіз бібліотечної документації.

Опитування — найпоширеніший, універсальний метод збирання інформації як в соціології, так і в бібліотекознавчих дослідженнях зокрема. Одна із основних причин популярності цього методу криється в його універсальності. Використовуючи цей метод, можна отримати різнобічні дані про конкретні факти, процеси чи явища, які становлять інтерес для дослідників, у тому числі про мотиви, плани, орієнтації, тобто ті явища, які фактично неможливо зафіксувати за допомогою інших методів. Разом з тим опитування допомагає відкрити «зворотний зв'язок» явищ, тобто встановити реакцію респондента. Вивчення реакції на ті чи інші бібліотечні процеси (рекомендацію книг, довідково-бібліографічне обслуговування, діяльність методичної служби і т.д.) дає цим процесам різнобічну оцінку, адже воно передбачає звернення дослідника до певної сукупності людей із запитаннями. Зміст цих запитань спрямовано на виявлення ставлення людей до проблеми, що вивчається.

Метод опитування базується на грамотно продуманому виборі респондентів і запитань. Він виявляється дуже економічним. Проведення опитування із залученням кваліфікованих дослідників достатньої кількості і респондентів дозволяє в максимально короткий час охопити велику сукупність людей і одержати інформацію для прийняття оперативних управлінських рішень. 400 анкет можуть бути репрезентативні для проведення регіонального соціологічного дослідження. Сучасні можливості стандартизації питань анкети дозволяють використати для опрацювання та аналізу оперативну і потужну обчислювальну техніку, а також методи математичного аналізу. Крім того, важлива перевага цього методу — широта охоплення різноманітних сфер соціальної практики.

За формою спілкування дослідника з людьми розрізняють два основних види опитування: письмовий — анкетування та усний — інтерв'ю. У кожному випадку вид опитування обирається залежно від призначення отримуваних даних. Межа між анкетуванням та інтерв'юванням не є чітко визначеною. Основна відмінність між ними — у спрямуванні комунікативних зв'язків. В інтерв'ю — це двостороннє спілкування, при анкетуванні — потік інформації односторонній.

Між анкетуванням та інтерв'юванням багато спільного. В основі того та іншого лежить визначене коло питань з досліджуваної проблеми, але у кожного з них є і свої особливості.

Безперечною перевагою анкетування є також швидкість отримання даних та менші затрати часу на його проведення. Водночас серйозним недоліком є брак зворотного зв'язку та брак контролю над процесом заповнення та повернення анкет.

Анкетуванню належить чільне місце в дослідницькій практиці бібліотек для дітей. Основним інструментом є заздалегідь підготовлена анкета (питальник). Анкета —

опитувальний лист, що самостійно заповнюється опитуваним, який відповідає на поставлені питання. Анкетні питання широко використовуються для одержання інформації про фактичний стан проблеми, що вивчається, її оцінку, інтереси, думки людини, діяльності респондентів та ін. Питання в анкеті формулюється максимально чітко і доступно.

До формулювання питань і побудови анкети висуваються особливі вимоги. Оскільки запитання виконує функцію дослідницького інструменту, воно повинне бути поставлене таким чином, щоб давати інформацію, адекватну завданням дослідження.

Запитання бувають відкриті і закриті. Перевага відкритих запитань у тому, що їх легше сформулювати і вони не обмежують вибору варіантів відповідей. Складність виникає при їх обробці.

Альтернативні закриті запитання передбачають лише одну відповідь. При неальтернативних закритих запитаннях респондент може обирати декілька варіантів відповіді.

Набір запитань, поставлених дослідниками, об'єднують у блоки. На початку анкети, як правило, є вступ — коротке звернення до респондентів із роз'ясненням, хто проводить дослідження, яким є його завдання, повідомлення про його анонімність тощо. Блоки запитань формуються за тематичним чи проблемним принципом, а в середині блоку — від більш загальних питань до конкретних. У кінці анкети є так звана «паспортчика», яка включає блок запитань стосовно соціально-демографічних, професійно-освітніх та інших характеристик респондентів. Як приклад пропонуємо анкету «Анкета школяра», «Анкета бібліотекаря-експерта» з моніторингового дослідження «Краща книга року — 2011» Національної бібліотеки України для дітей.

Анкета школяра

Любий друже! Національна бібліотека України для дітей проводить моніторинг «Краща книга року — 2011». Ти маєш можливість визначити таку книгу, відповівши на поставлені запитання.

1. Яка з книг, прочитаних у 2011 році, справила на тебе найбільше враження:
українського автора _____
зарубіжного автора _____

2. Яка дитяча книга, на твою думку, заслуговує визначення «Краща книга 2011 року»?

3. Стать: хлопчик, дівчинка (підкресли).

4. Клас: 5, 6, 7, 8, 9 (підкресли).

5. Бібліотека: обласна, районна, міська, сільська дитяча (підкреслює бібліотекар).

Дякуємо за відповіді.

Анкета бібліотекаря-експерта

Шановний респонденте. Національна бібліотека України для дітей проводить моніторинг «Краща книга року — 2011» з вивчення кола читання дітей та визначенням кращої книги року. Просимо Вас бути експертом і відповісти на подані запитання.

1. Яку дитячу книгу у 2011 році Ви прочитали

українського автора _____

зарубіжного автора _____

2. Яка дитяча книга, на Ваш погляд, заслуговує визначення «Краща книга року — 2011»?

3. Які книги користувалися попитом серед читачів-дітей у 2011 році? _____

4. Повідомте, будь-ласка, деякі дані про себе:

посада _____

освіта: середня загальна, середня спеціальна, вища спеціальна (підкресліть).

5. Стаж роботи у бібліотеці _____

6. Бібліотека в якій Ви працюєте: обласна, районна, міська, сільська дитяча (підкресліть).
Дякуємо за відповіді.

Усне опитування — більш гнучкий метод, який дозволяє точніше визначити і по ходу відкоригувати, а також зафіксувати різнобічність досліджуваних явищ та процесів. Однак обробка матеріалів, отриманих під час інтерв'ю, складніша ніж при анкетуванні.

Оскільки інтерв'ювання вимагає від дослідника певних знань та вмій не лише у сфері бібліотекознавства, а й психології, то його в практиці роботи бібліотек використовують рідше ніж метод анкетування. Методику проведення інтерв'ювання докладніше описано в методичних порадах НБУ для дітей «Моніторинг дитячого читання в бібліотеках України для дітей».

Найбільш економічним є метод вивчення і аналізу документів, який дозволяє оперативно отримувати реальні дані про бібліотеку та її працівників.

У соціології виділяють два основних види аналізу документів — традиційний та формалізований (контент-аналіз). Традиційний — це аналіз змісту та пояснення його, різноманітні операції, спрямовані на інтерпретацію вміщених даних з прийнятої соціологом певної точки зору. Слабкість такого аналізу — в його суб'єктивності. Дійсно, тут інтерпретація документа (документів) повністю залежить від тих настанов, з якими дослідник підходить до опрацювання матеріалу.

Щоб позбутися елементів суб'єктивізму традиційного аналізу, розроблено формалізований (кількісний) метод аналізу документів (контент-аналіз). Його сутність полягає у з'ясуванні змістовних одиниць, які можна однозначно фіксувати та перекладати в кількісні показники за допомогою одиниць обчислювання. Змістовні одиниці визначаються згідно з концепцією дослідження. Вони повинні відображати провідну ідею тексту. Індикаторами одиниць можуть бути окремі поняття, теми, події, імена людей. Кількісна оцінка здійснюється за допомогою одиниць обчислювання. Як одиниці обчислювання використовують частоту з'явлення ознак у тексті, обсяг тексту, який містить одиницю.

Водночас формалізований аналіз також має свою обмеженість, оскільки не весь зміст документів можна виміряти за допомогою формальних показників. Контент-аналіз використовують, коли потрібна максимальна точність і є великий обсяг несистематизованого матеріалу. Об'єктом контент-аналізу може бути зміст газет чи часописів, кінофільмів, теле- й радіопередач, публічних виступів, суспільних і особистих документів, інтерв'ю, відповіді на відкриті запитання анкет тощо.

Традиційний та формалізований аналіз доповнюють і компенсують недоліки один одного. У бібліотекознавчих дослідженнях переважно використовується традиційний аналіз документів, який дає інформацію описового характеру. Типовими прикладами застосування цього методу є перед програмне вивчення фахової літератури за темою дослідження, аналіз звітів бібліотек, читацьких формулярів та вимог на літературу.

Аналіз читацьких формулярів надає відомості про конкретного читача та його реальне читання. Обсяг одержуваної інформації з читацьких формулярів може бути різним,

залежно від цілей та завдань дослідження. Перевагою цього методу є те, що отримується інформація про реальне коло читання. Однак він має і суттєві недоліки: книги, записані до формуляру, можуть бути взяті для іншої особи, і, що найважливіше, у формулярі відображено лише задоволений попит на видання, і не фіксуються читацькі потреби, яких бібліотека задовольнити не в змозі. Тому найбільш повні дані про читацькі інтереси можна отримати, поєднавши аналіз читацьких формулярів з опитуванням.

Необхідною умовою повноти інформації при аналізі читацьких формулярів є акуратне заповнення всіх наявних у ньому граф. У випадках довгострокового (або більш поглибленого) вивчення якоїсь із груп читачів конкретної бібліотеки доцільно запроваджувати «спеціальний читацький формуляр для базових бібліотек», який поряд з традиційними методами вміщує додаткові дані про рід занять, мову читання, наявність домашньої бібліотеки та ін.

Відомості, одержані із читацьких формулярів, можна розділити на три умовні підгрупи даних: про читача, про читання, про бібліотеку.

Для зручності при вивченні читацьких формулярів розробляють трафарет, за допомогою якого переносять узагальнені відомості з формуляра на облікову картку. Це значно полегшує обробку отриманих даних.

Метод аналізу документації використовують і для вивчення реального читацького попиту, й відмов користувачам на літературу. Одиницею вивчення тут стає читацька вимога. На основі отриманих даних формують списки та визначають пріоритети.

Отже, інструментарій КСД представляється у формі різноманітних документів (бланків до опитування, інструкції з проведення вибірки та ін.).

Основні вимоги до інструментарію: а) детальність пророблення всіх технічних операцій і процедур; б) чіткість вимог до організації й здійснення дослідження, які висуваються до всіх його учасників.

У програмі повинна бути розписана інформація, коли, ким і де буде проводитися дослідження. Вказуються бібліотеки або їх підрозділи, або інші організації, де буде проводитися збір інформації. Описуються основні види робіт, їхні етапи і терміни.

Розробка програми КСД — дуже складна справа і потребує професійних навичок соціолога. Для прикладу пропонуємо програму НБУ для дітей локального соціологічного дослідження «Стан укомплектованості фонду Національної бібліотеки України для дітей книгами іноземними мовами та їх використання».

1. Проблемна ситуація

Початок ХХІ століття ознаменувався значними змінами у соціально-економічному розвитку України. Із стрімкою інтеграцією українського суспільства у світовий економічний, інформаційний та освітній простір, виникненням реальної можливості учнів спілкуватися зі своїми ровесниками через Інтернет зростає і потреба суспільства в людях, які володіють іноземними мовами. Тому перед суспільством, у тому числі і перед бібліотеками, стоїть завдання навчити сучасних учнів володіти іноземною мовою як засобом спілкування й взаємодії та виховати при цьому творчу особистість дитини, яка б мала стійку потребу в знаннях, в оволодінні іноземними мовами.

Наявність інформаційно-документального ресурсного потенціалу Національної бібліотеки України для дітей дозволяє їй здійснювати інформаційну підтримку реформування шкільної освіти, направленої на формування людини інноваційного типу мислення, громадянина України і світу. Для сприяння формування в учнів навичок самоосвіти в удосконаленні отриманих в школі знань з вивчення іноземних мов в бібліотеці зібрано 17,24 тис. прим. книг іноземними мовами, а для інтенсивного його використання в бібліотеці створено сектор

іноземних мов та інформаційно-ресурсну зону «Вікно в Америку». Проте наявний фонд друкованої продукції іноземними мовами не повністю відповідає зростаючим запитам юних користувачів бібліотеки. Тому для оптимізації використання наявного ресурсу книг іноземними мовами НБУ для дітей в 2012-2013 рр. проведе соціологічне дослідження «Стан укомплектованості фонду Національної бібліотеки України для дітей книгами іноземними мовами та їх використання».

Дослідження дозволить виявити ступінь використання юними читачами, вчителями шкіл і організаторами дитячого читання книг та періодичних видань іноземними мовами, стан укомплектованості фонду НБУ для дітей книгами іноземними мовами, їх відповідність запитам користувачів, мотиви звернень.

2. Мета і завдання

Мета соціологічного дослідження:

- визначити ступінь використання фонду НБУ для дітей іноземними мовами;
- визначити відповідність фонду інформаційним запитам юних читачів різного віку;
- визначити шляхи оптимізації використання цього фонду.

Завдання дослідження:

- вивчити реальний стан укомплектованості книжкового фонду НБУ для дітей іноземними мовами;
- виявити наявність пасивної частини фонду іноземними мовами та причини її утворення;
- визначити кількісний та якісний склад читачів, які користуються книгами іноземними мовами;
- визначити інформаційні потреби, мотивації, причини звернень читачів до друкованих видань іноземними мовами;
- розробити методичні рекомендації щодо популяризації книг досліджуваної частини фонду бібліотеки;
- розробити шляхи приведення досліджуваної частини фонду бібліотеки у відповідність інформаційним потребам користувачів.

3. Робоча гіпотеза

1. Наявний фонд літератури іноземними мовами недостатньо задовольняє інформаційні потреби читачів.

2. Значна частина фонду НБУ для дітей – література іноземними мовами — є пасивною з причин:

- зайвої дублетності;
- втратили актуальність;
- недостатня популяризація видань іноземними мовами;

3. Наявний фонд літератури іноземними мовами НБУ для дітей в повному обсязі задовольняє запити та інформаційні потреби тих читачів, які відвідують відділи обслуговування та сектор іноземних мов. Але показник книговидачі низький за рахунок недостатньої кількості читачів.

4. Об'єкт та суб'єкт дослідження

Об'єкт дослідження:

- частина фонду НБУ для дітей – книги іноземними мовами;
- читачі дошкільного віку;
- учні 1-9 класів;
- вчителі;

- батьки.

Суб'єкт дослідження:

- ресурсна база книг іноземними мовами;
- читацькі запити читачів дошкільного віку;
- читацькі запити учнів 1-9 класів;
- читацькі запити вчителів;
- читацькі запити батьків.

Організатори дослідження:

- відділ комплектування фонду,
- науково-дослідницький відділ.

Учасники дослідження:

- відділ зберігання фонду;
- відділ обслуговування дошкільників та учнів 1-4 кл.;
- відділ обслуговування учнів 5-9 кл.;
- відділ довідково-інформаційного обслуговування;
- сектор іноземних мов.

5. Методи дослідження

Аналіз документів:

- аналіз книжкових формулярів літератури іноземними мовами;
- аналіз читацьких формулярів;
- аналіз щоденників роботи бібліотеки;
- аналіз читацьких запитів;
- аналіз картотек незадоволеного попиту читачів.

Статистичний метод:

- аналіз укомплектованості фонду (аналіз ресурсної бази літератури іноземними мовами за допомогою генерального абеткового каталогу та бази даних електронного каталогу) (Додаток № 4-7);

Анкетне опитування:

- анкетне опитування читачів шкільного віку («Анкета школяра» (Додаток №1));
- анкетне опитування організаторів дитячого читання («Анкета вчителя» (Додаток № 2), «Анкета батьків» (Додаток № 3)).

6. Етапи проведення дослідження

- розробка програми та методики дослідження — відділ комплектування фонду, науково-дослідницький відділ, березень 2012 р.;
- розробка робочих таблиць збору первинних даних — відділ комплектування фонду, березень 2012 р.;
- забезпечення учасників дослідження таблицями, анкетами — відділ комплектування фонду, науково-дослідницький відділ, квітень, 2012 р.;
- заповнення робочих таблиць, здійснення підрахунків — відділ комплектування фонду, відділ зберігання фонду, квітень - грудень 2012 р.;
- опитування респондентів — відділ обслуговування дошкільників та учнів 1-4 кл., відділ обслуговування учнів 5-9 кл., науково-дослідницький відділ, травень – грудень 2012 р.;
- підготовка зведених таблиць, списків, обробка та узагальнення зібраних даних — відділ комплектування фонду, науково-дослідницький відділ, січень – лютий 2013 р.;

- підготовка аналітичної довідки за результатами дослідження — відділ комплектування фонду, науково-дослідницький відділ, березень – травень 2013 р.

Анкета школяра

Любий друже! Національна бібліотека України для дітей проводить соціологічне дослідження «Стан укомплектованості фонду Національної бібліотеки України для дітей книгами іноземними мовами та їх використання». Твоя думка для нас важлива!

1. Чи читаєш ти книги іноземною мовою? (Зроби позначку)

Так Ні

Якщо так, то якою? (Зроби позначку):

- англійською
- німецькою
- французькою
- іншою
(напиши) _____

2. З якою метою ти найчастіше береш у бібліотеці книги іноземною мовою? (Зроби позначку):

- для підготовки до уроків
- для самоосвіти
- для душі

3. Яких книг або періодичних видань іноземними мовами, на твою думку, не вистачає в бібліотеці? (Напиши)

4. Стать (Зроби позначку):

- хлопчик
- дівчинка

5. В якому класі ти навчаєшся? (Зроби позначку):

5 , 6 , 7 , 8 , 9

Дякуємо за відповіді.

Анкета вчителя

Шановні педагоги! Національна бібліотека України для дітей проводить дослідження стану укомплектованості свого фонду книгами іноземними мовами та їх використання. Запрошуємо вас взяти у ньому участь та відповісти на запитання анкети.

1. Яку іноземну мову Ви викладаєте? (Зробіть позначку)

- англійську
- французьку
- німецьку
- іншу (напишіть) _____

2. Чи задовольняє Ваші інформаційні потреби книжковий фонд іноземними мовами НБУ для дітей? (Зробіть позначку)

Так Ні

3. Як часто Ви рекомендуєте своїм учням літературу іноземною мовою з фонду НБУ для дітей для підготовки до виконання шкільних завдань? (підкресліть)

- постійно протягом навчального року
- інколи
- інше _____

4. З яких джерел Ви отримувате інформацію про наявність літератури іноземними мовами в НБУ для дітей? (Зробіть позначку)

- з електронного каталогу
- зі сторінок веб-сайту НБУ для дітей
- з періодичних видань
- з порад бібліотекаря
- від колег по роботі
- від учнів
- з наочних тематичних виставок
- інше (напишіть) _____

5. Які книги або періодичні видання іноземними мовами Ви хотіли б мати у фонді НБУ для дітей? (Напишіть) _____

6. Ваші пропозиції щодо популяризації книг іноземними мовами в НБУ для дітей (напишіть). _____

7. Вкажіть, будь-ласка, стаж своєї педагогічної діяльності (напишіть) _____

Дякуємо за відповіді.

Додаток № 3

Анкета батьків

Шановні батьки! Національна бібліотека України для дітей проводить дослідження стану укомплектованості свого фонду книгами іноземними мовами та їх використання.

Запрошуємо вас взяти у ньому участь.

1. Вкажіть, будь ласка, свій вік _____
2. Скількох дітей ви виховуєте? _____
3. Для дитини (дітей) якого віку Ви берете у бібліотеці книги? _____
4. Чи берете ви для своєї (-їх) дитини (дітей) у бібліотеці книги іноземною мовою? (Зробіть позначку):

Так Ні

5. Якщо так, то якою саме? (Зробіть позначку)

- англійською
- французькою
- німецькою
- іншою (напишіть, якою саме)

6. З яких джерел Ви отримуєте інформацію про наявність літератури іноземними мовами у НБУ для дітей? (Зробіть позначку)

- з електронного каталогу
- зі сторінок веб-сайту НБУ для дітей
- з періодичних видань
- з порад бібліотекаря
- від близьких та друзів
- з книжкових виставок
- інше (напишіть) _____

7. Чи задовольняє Ваші читацькі запити фонд друкованої продукції іноземними мовами НБУ для дітей? (Зробіть позначку)

Так Ні

8. Якщо ні, то які книги або періодичні видання іноземними мовами ви хотіли б мати у фонді НБУ для дітей? (Напишіть) _____

9. Яку (-і) іноземну (-і) мову (-і) вивчає ваша дитина? (Зробіть позначку)

- англійську
- французьку
- німецьку
- іншу (напишіть, яку саме) _____

10. Чи плануєте Ви в майбутньому вивчати другу іноземну мову з вашою дитиною (дітьми)? (Зробіть позначку)

Так Ні

11. Якщо так, то яку саме? (Зробіть позначку)

- англійську
- французьку
- німецьку

іншу (напишіть, яку) _____

12. Що ви пропонуєте зробити щоб заохотити дітей читати літературу іноземними мовами _____

Дякуємо за відповіді!

Додаток № 4

Кількісні показники: книги іноземними мовами

№ з/п	Мова	Усього		з них введено у електронний каталог	
		кільк.	%	кільк.	% загальної кількості книг галузі

Додаток № 5

Кількісні показники: книги іноземними мовами за галузями знань та віковим призначенням

Назва галузі	Усього прим	за віковим призначенням							
		для дітей від 6 до 9 років		для дітей від 10 до 11 років		для дітей від 12 до 15 років		для організаторів дитячого читання	
		кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
-природничо-наукова									
-технічна									
-з сільського господарства									
-з медицини									
-суспільно-політична									
-з науки, культури, педагогіки									
-з фізкультури та спорту									
-з літературозн. та мовозн.									
-з мистецтва									
-з релігієзнавства									
-з філософії, психології, логіки									
-універсального змісту									
-художня література									
-книги для дошкільнят та учнів 1-х кл.									
Усього									

Додаток № 6

Кількісні показники: книги іноземними мовами за місцем знаходження їх у структурних підрозділах

Назва галузі	з них у структурних підрозділах:												
	Усього	основне книго-сховище		фонд ОП		відділ обслуговування дошкільників та учнів 1-4 кл.		відділ обслуговування учнів 5-9 кл.		відділ мистецтв		кабінет бібліотекознавства	
		кіль-кість	%	кіль-кість	%	кіль-кість	%	кіль-кість	%	кіль-кість	%	кіль-кість	%
Природничонаукова													
технічна													
з сільського господарства													
з медицини													
суспільнополітична													
з науки, культури, педагогіки													
з фізкультури та спорту													
з літературознавства та мовознавства													
з мистецтва													
з релігієзнавства													
з філософії, психології, логіки													
універсального змісту													
художня література													
-книги для дошкільників та учнів 1-х кл.													
Усього													

Використання книг _____ мовою за галузями знань

Назва галузі	Кількість книговидач			
	0	1-4	5-9	більше 10
-природничо-наукова				
-технічна				
-з сільського господарства				
-з медицини				
-суспільно-політична				
-з науки, культури, педагогіки				
-з фізкультури та спорту				
-з літературозн. та мовозн.				
-з мистецтва				
-з релігієзнавства				
-з філософії, психології, логіки				
-універсального змісту				
-художня література				
-книги для дошкільників та учнів 1-х кл.				
Усього				

Отже, будь-яке конкретне соціологічне дослідження незалежно від виду чи типу проводиться в такі послідовні, логічні за змістом та взаємопов'язані етапи:

- підготовчий — розробка програми та інструментарію;
- накопичувальний — збір первинної соціологічної інформації;
- селекційний — упорядкування та оброблення зібраної інформації;
- завершувальний — аналіз обробленої інформації, підготовка звіту, формулювання висновків, розроблення рекомендацій.

Список використаної літератури

Масальський В. І. Соціологія у конспективному викладанні : [навч. посіб. до занять та модул. контролю знань студ. несоц. фаху] / В. І. Масальський ; М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т, Підрозд. соціології ф-ту суміж. (додатк.) професій. — Донецьк : Юго-Восток, 2009. — 294 с. : ілюстр., табл.

Воскобойникова-Гузєєва О. Дискусійні питання розвитку теорії та методології бібліотекознавства / О. Воскобойникова-Гузєєва // Бібл. вісн. — 2007. — № 2. — С. 3–8.

Інформаційний моніторинг у бібліотеках для дітей : метод. реком. / держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей» ; уклад. О. Б. Петренко, Т. М. Турбаніст. — К., 2011. — 20 с.

Крейденко В. Новые исследовательские методы как важный показатель развития потребностей изучения практики / В. Крейденко // Библ. дело. — 2007. — № 12. — С. 8–12.

Моніторинг дитячого читання в бібліотеках України для дітей : метод. поради / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. О. Б. Петренко. — К., 2007. — 16 с.

Школа соціолога [Електронний ресурс] // НПБУ : — Режим доступу <http://profy.nplu.org/articles.php?lng=uk&pg=204>. — Назва з екрану.